OSMANLI DEVLETİ'NİN ABDÜLHAMİT DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASI

A) ALMANYA-OSMANLI İLİŞKİLERİNİN YAKIN TARİHİ

1757 yılında İngiltere'nin Hindistan'ı alması hem İngiliz hem de Osmanlı tarihinde önemli bir yer tutar. Çünkü bu tarihten sonra İngiltere, Hindistan (kara ve deniz) yolunun güvenliği için Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma stratejisi izleyecektir. Bu amaçla 1798 yılında Napoleon'a, 1839-1841 yıllarında Mehmet Ali Paşa'ya ve 1853 yılında da Rusya'ya karşı İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yardımcı olduğu görülecektir. Ancak 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı bu politikanın terki sonucunu doğuran bir dönüm noktası olmuştur. Rusların batıda İstanbul'a, doğuda Erzurum kapılarına dayanması İngiltere'de artık Osmanlı toprak bütünlüğünün savunulmasının olanaksız olduğu kanısını uyandırmıştır. İngiliz politikasının değişimine dair resmi bir tarih söylemek gerekirse bu, liberal Gladstone'un iktidara geldiği 1880 yılıdır. Ancak bunun öncesinde de İngiltere'nin yeni stratejisine uygun hareketleri olmuştur. İngiltere için amaç Rusya'nın güneye ve Fransa'nın da Ortadoğu'ya sarkmasının engellenmesidir. Bunun için belirlenen yeni strateji Osmanlı İmparatorluğu yerine İngiltere'ye bağlı küçük devletlerin desteklenmesi ve yenilerinin kurulmasında yardımcı olarak bunların kontrol edilmesidir. Yunanistan'ın desteklenmesi ile Ermenistan'ın kurulmasındaki teşvik bu stratejiye dayanır. Diğer yandan İngiltere, Hindistan yolunun üzerindeki stratejik açıdan önemli noktaları da güçlendirmeye koyulmuştur. Ancak bu stratejinin uygulanmasına başlanmadan önce Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Rusya'nın elde ettiği avantajların törpülenmesi gerekiyordu. Bu antlaşmadan rahatsız olan bir diğer devlet de Avusturya idi. Ayastefanos Antlaşması ile Avusturya'nın Balkanlardaki çıkarları zedelenmişti. Gelişmelerden Avrupa'daki güç dengesinin olumsuz etkileneceğini hisseden Bismarck, 1856 Paris Antlaşmasını imzalayan tarafları sorunu görüşmek üzere Berlin'e davet etti. Berlin'de imzalanan yeni antlaşmayla Ayastefanos Antlaşması'nın hükümleri yumuşatılsa da 1856 Paris Antlaşması'ndaki bir ilke artık anılmıyordu. **Paris Antlaşması'ndaki 'Osmanlı toprak bütünlüğüne saygı ve içişlerine karışmama' ilkesi bu yeni anlaşmada yoktur.**

İngiltere yeni stratejisine uygun olarak 1878'de Osmanlı Devletiyle yaptığı bir anlaşmayla Kıbrıs'ın yönetimini devraldı, 1882'de ise Mısır'ı işgal etti. Mısır'ın alınmasına ses çıkarmaması için Fransa'ya yem olarak Tunus verilmişti. 1881 yılında Fransa Tunus'u almıştır. Ermeni sorunu da Ayastefanos Antlaşması ile birlikte uluslararası bir sorun haline getirilmiştir.
Bu yıllar Osmanlı maliyesinin de en bunalımlı yıllarıdır. 1875 yılında hükümet, tüm borç ödemelerini beş yıl süreyle yarı yarıya indirdiğini açıklamak zorunda kalmıştı. Bu süreç Düyun'u Umumiye'nin (1881) kurulmasına varacaktır.
Görüldüğü gibi Abdülhamit'in iktidara geldiği yıllarda Osmanlı Devleti'nin uluslararası arenadaki hareket alanı çok daralmıştı. Geleneksel denge siyasetini uygulayabileceği ülkelerin hiçbirisiyle anlaşma zemini kalmamıştı. Kıbrıs ve Mısır'ı alan İngiltere'nin yeniden Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunması beklenemezdi. Fransa Tunus'u almıştı ve Rusya'nın da Balkanlar ve Boğazlar, Avusturya'nın Balkanlar, İtalya'nın da Kuzey Afrika üzerinde emelleri vardı. Abdülhamit için Fransa'nın tercih edilmemesinin bir nedeni de Cumhuriyetle yönetilmesiydi. İngiltere'nin tercih edilmemesinin diğer nedenleri ise oldukça fazlaydı.

-Birincisi, İngiltere'nin Jöntürkleri desteklediği düşünülüyordu.

-İkincisi, Hıristiyan bölgeleri gittikçe kaybeden Osmanlı'nın tutunabileceği son dal olan İslâmiyet de İngiltere tarafından engellenmekteydi. Artık çoğunluğu Müslüman olan imparatorlukta ancak İslâm birleştirici bir öge olabilirdi ki, İngiltere'nin Arapları kışkırtması nedeniyle bu da gerçekleşemiyordu.

Bu durumda o zamana kadar Osmanlı'dan toprak talebinde bulunmamış ve Berlin'de de bir talepte bulunmayarak sempati kazanmış olan Almanya önem kazandı. Aslında Almanya'nın Berlin'de bir talepte bulunmaması Bismarck'ın başlıca endişesinin Osmanlı ya da Ortadoğu ya da Hindistan yolu ile doğrudan ilgisi olmayan bir konuda, Avrupa'daki güç dengesiyle ilgili olmasıydı.

Prusya ile ilişkiler tarih boyunca hep dostça olmuştu. Ancak Osmanlı ile Almanya'nın yakın ilişkiye girebilmesi için öncelikle Alman Birliği'nin sağlanmasını, sonra da büyük bir sınai atılım yapmasını beklemek gerekecekti. Bismarck birincisini sağlamıştı. İkincisi ise II.Wilhelm zamanında gerçekleşmişti.

B) BİSMARCK ZAMANINDA ALMANYA'NIN OSMANLI İMPARATORLUĞU İLE İLİŞKİLERİ

18. Yüzyılda Prusya, Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine genişlemesini kendi çıkarlarına aykırı buluyordu. Bu nedenle 1761 yılında Osmanlılarla bir dostluk anlaşması imzalamışlardı. Aynı şekilde 1790 yılında da Avusturya ve Rusya'ya karşı Osmanlılarla bir anlaşma yapmışlardı. 19.Yüzyılın başından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı bazı olumsuzluklar Prusya'nın dostluğunun önemini arttırdı. Yüzyılın başlarında Napolyon'un Mısır seferi (1797-1801) ve 1820'lerde peşpeşe gelen; Navarin olayı (1827), Osmanlı Rus Savaşı, Yunanistan'ın bağımsızlığı ve Fransa'nın Cezayir'i işgali gibi sorunlar sonrasında Osmanlılar, Prusya ile yakınlaşmak istemiş ve modern bir ordu kurulması için bu ülkeden yardım istemişti. Ancak bu dönemde önüne Alman birliğini sağlamak gibi bir hedefi koyan Prusya'nın Osmanlı ile ilgilenmesi sınırlı olmuştur.

Bismarck 1866 Avusturya ve 1870 Fransa savaşlarından sonra Alman Birliğini sağlamış ve 1871'de Alman İmparatorluğu'nu ilan etmişti. Bismarck'ın bu tarihten sonraki politikasının başlıca amacı bir intikam savaşına girmesinden korktuğu Fransa'nın yalnızlaştırılmasıdır. Bu nedenle Avusturya ve Rusya ile Birinci Üç İmparatorlar Ligi olarak adlandırılan sözlü bir antlaşma yapmış ve böylece Almanya ile Fransa arasındaki sınırı da bu iki ülkeye onaylatmıştır. Bismarck'a göre Fransa sömürgelerdeki sorunları nedeniyle İngiltere ile bir ittifaka giremezdi. İttifaka girebileceği diğer iki ülke ise bu sözlü antlaşma ile Fransa'dan uzaklaştırılmıştı. Osmanlı için önemli olan, bu durumda Bismarck'ın Rusya ile iyi ilişkiler geliştirmek endişesini taşıması ve bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinde temkinli olmaya çalışmasıdır. Ancak Avusturya ile Rusya arasındaki çelişkiler bir süre sonra Bismarck'ı tercih yapmak zorunda bırakacaktır. Birinci Üç İmparatorlar Ligi Avusturya'nın Berlin Kongresi'nde İngiltere'den yana tavır takınması nedeniyle Rusya'nın ligden çekilmesiyle bozulmuştur. Almanya bu olaydan sonra Avusturya ile Rusya'yı bir arada tutmanın güçlüğünü fark ederek 1879 yılında Avusturya ile bir ittifak kurmuştur. Rusya'nın birlikten ayrılmasıyla Almanya Osmanlı İmparatorluğu ile daha esnek bir ilişki kurma şansını elde etmiştir. Rusya ile İngiltere arasındaki çelişkinin artmasından faydalanılarak 1881 yılında Üç İmparatorlar Ligi yeniden kuruldu, ama yine uzun ömürlü olmadı.
Bismarck'a göre Rusya ile bir savaş söz konusu olursa Osmanlı İmparatorluğu'ndan faydalanılabilirdi. Rusya ile savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünen Genelkurmay İkinci Başkanı Waldersee Osmanlı'ya çok daha fazla önem veriyor ve bu öngörüsü ışığında Osmanlı ordusunun modernize edilmesi gerektiğini söylüyordu. Waldersee'nin görüşlerinin resmi politikada geçerli olabilmesi için daha bir süre geçmesi gerekiyordu. Ama bunun öncesinde Bismarck'ın ihtiyati güç olarak gördüğü Osmanlı İmparatorluğu'na askeri yardım başlatılmıştı.
Askeri yardım, danışmanların ve orduda bizzat görev alacak subayların Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilmesi şeklinde başladı, ama daha sonra büyük silah satışları da yapıldı. Ekonomik ve siyasi ilişkilerin durgunluğuna karşılık askeri alanda giderek yoğunlaşan bir ilişki ortaya çıkmıştı. Bu arada Osmanlı ordusunda görev yapan Von der Goltz'un tespit ettiği gibi, Abdülhamit aslında Alman subaylarının önerilerini pek dikkate almıyor, oyalamaya yöneliyordu. Bunun nedenleri muhtemelen şunlardır: Birincisi, Abdülhamit bu ilişkileri Almanya ile ittifak yolunu açacak ilişkiler olarak görüyor ve bu açıdan önemsiyordu. Ancak ordunun kendisine bir komplo yapmasından da korkuyordu. Öte yandan Alman askeri danışmanlar Osmanlı'nın modernleşmesini sağlayamasalar bile, böylesi bir izlenim bırakmak suretiyle bu faaliyetlerin bir caydırıcılığı oluyordu.

C) II.WILHELM DÖNEMİNDE ALMANYA'NIN OSMANLI İMPARATORLUĞU İLE İLİŞKİLERİ

Konjonktürün yaklaştırdığı Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun ilişkileri başlıca iki istikamette gelişmişti. 1) Osmanlı ordusunda görev yapan Alman askeri heyeti ve 2) demiryolları. Yukarıda değindiğimiz gibi birinci istikamete daha Bismarck döneminde girildi ve daha sonra da artarak devam etti. İkincisi ise II.Wilhelm döneminde başladı.

II.Wilhelm ile Bismarck'ın dış politikaları oldukça farklıydı. Bismarck statükocu bir dış politika izlerken, Wilhelm Weltpolitik adı verilen yayılmacı bir politikayı başlatmıştı. Ancak bu, kişisel bir görüş farklılığından çok Alman ekonomisinin geçirdiği bünyesel bir değişimin sonucu olarak görülmelidir. Gerçekten de Bismarck döneminin sonlarından itibaren Almanya olağanüstü bir ekonomik atılım gerçekleştirmişti. Bunun öncesinde Almanya'nın Osmanlı ile ekonomik ilişkiler alanında ilgilenmesi söz konusu olamazdı, çünkü o kadar güçlü değildi. Ancak 1888 yılına gelindiğindedir ki, çoktan kendine sömürge elde etmiş olan Avrupa devletlerince kuşatılmış olduğunu düşünen Almanya, ekonomisine çıkış kapıları aramaya başlamıştı. 1888 hem II.Wilhelm'in imparator olduğu tarih hem de Osmanlı'da ilk Alman demiryolu imtiyaz sözleşmesinin imzalandığı tarih olarak bir dönüm noktasıdır. Bundan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler ekonomik ve politik alanlarda gittikçe gelişecektir. 1888'den 1890'a kadar olan yalnızca iki yıllık dönemde Almanlar 2000 kilometrelik demiryolu imtiyazı ele geçirmişlerdi. 1889 yılında II.Wilhelm'ın İstanbul'a ziyareti Almanların Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili düşüncelerinin salt demiryolu ilgili olmadığını göstermişti. Bu gezi bir anlamda ekonomik sızma karşılığı siyasal destek önerisi anlamına gelmekteydi.

Bu arada Almanya'ya verilen demiryolu imtiyazları Fransa ve İngiltere'nin nüfuz alanlarına yaklaştıkça bir takım tepkiler oluşmaya başladı. Almanların inşa edeceği Eskişehir-Konya demiryolu İngilizlerin İzmir-Aydın ve Fransızların İzmir-Kasaba demiryollarının hinterlandından (artbölgesinden) geçmekteydi. Bu iki ülkenin tepkilerine Rusya da katıldı. Rusya'nın tepkisi bu demiryolları ile Osmanlı'nın güçlenmesi endişesinden kaynaklanıyordu.

Almanlar bu ülkelerin tepkilerini yumuşatmayı bildiler. İngiltere'nin Mısır politikasına anlayışlı bir tutum geliştirerek İngiltere'nin; Beyrut-Şam-Halep demiryolu ile İzmir-Kasaba demiryolu hattını Afyon'a kadar uzatmaları imtiyazı verilerek de Fransa'nın tepkileri yumuşatıldı.

Abdülhamit için demiryolları ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış sorunlara bakıldığında özellikle asker sevki açısından önemliydi. Nitekim 1897'de patlak veren Girit Ayaklanması'nda bu demiryolları çok yararlı olmuş ve Abdülhamit'in demiryolları hakkındaki olumlu fikirleri güçlenmişti. Girit Ayaklanması'nı Yunanistan desteklemiş, ancak Osmanlı İmparatorluğu otonomi vermek zorunda kalsa da ayaklanmayı bastırarak Girit'i kendisine bağlı tutmayı başarmıştı. Bu ayaklanmanın bir diğer önemi Almanların Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması konusundaki tutumlarının netleşmesidir. Bu ayaklanmada Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemişti. (Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yatırımlarının güvenliği açısından Almanya'nın başka şekilde davranması da düşünülemezdi.)

Almanya'nın İstanbul Büyükelçiliği'ne Osmanlı İmparatorluğu'nun ülkesi için önemine inanan Marshall'ın atanması, Osmanlı-Alman ilişkilerinin birden ivme kazanması sonucunu verdi. O'na göre yabancı ülkelerin Alman ticaretine açılması Alman iktisat politikasının en önemli göreviydi. Sanayi ürünlerine yeni pazar olanakları sağlayacak bölgelerin oluşturulması gerekiyordu. O'na göre bunun için en önemli araç demiryoluydu. Birincil hedef ise nüfusu yılda 600.000 artan Osmanlı İmparatorluğu idi.

Almanya'nın ekonomik gelişmesi ile birlikte kamuoyunda kolonizasyon yanlısı fikirlerin de oluşmaya başladığı görülmektedir. Ancak Osmanlıya yönelik Alman resmi politikası bu fikirlerden uzak durmuş ve açık sömürgeciliğe yanaşmamıştır. Osmanlı'daki ekonomik faaliyetleri Alman sanayiine yeni ufuklar açacak gibidir ve bunu da kolonizasyon düşünceleriyle riske atmak anlamlı bulunmamıştır. Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı temkinli ve 'barışçı' bir politika izlemeyi uzun dönemli çıkarları açısından daha sağlıklı bulmuştur. 1883 yılından beri Osmanlı ordusundaki Alman komutanların etkisi artmakta ve yapılacak Berlin-Bağdat Demiryolu ile bu bölge adım adım nüfuz alanına dönüştürülürken kolonizasyon düşüncesi tehlikeli bulunmuştur. Abdülhamit'in bu konudaki hassasiyeti de bilinmektedir. Nitekim İngiltere ve Fransa, rekabet içinde, sık sık Almanya'nın burayı kolonileştirmeye çalıştığı iddiasını da kullanmaktaydı.

Berlin-Bağdat demiryolu projesine en büyük tepkiyi veren İngiltere oldu. İngiltere'yi asıl ilgilendiren Hindistan yolunun güvenliği açısından Basra Körfezi'nin denetimi idi. Fransa ise nüfuz bölgesi olarak

gördüğü Suriye için endişeleniyordu. Rusya'nın endişesi yine Osmanlı İmparatorluğu'nun bu demiryolu ile güçleneceğiydi.
Buna rağmen İngiltere'nin tepkisinin beklendiği kadar sert olmadığını belirtmek gerekir. Bunun sebeplerinden biri Boer Savaşı ile başının dertte olmasıdır. Ancak diğer yandan Anadolu da İngiltere için eski önemini yitirmiştir. Yukarıda değindiğimiz strateji değişikliği uyarınca İngiltere, Kıbrıs ve Mısır gibi stratejik noktaları elinde bulundurmak suretiyle Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak yoluna girmişti. Kaldı ki bu dönemde İngiltere'nin Yakın Doğu'da asıl çekindiği Almanya değil Rusya'dır. Dolayısıyla araya girecek olan Almanya'nın bir tampon bölge oluşturması çok rahatsız edici değildi. İngiltere için kabul edilmez olan demiryolunun Basra'ya ulaşmasıydı. Osmanlı Devleti'nin 1900 yılında inşasına başladığı Hicaz demiryolu İngiltere'nin Mısır'daki nüfuzunu da tehlikeye atacaktı. Üstelik Basra'ya ulaşan demiryolu sayesinde Almanya İngiltere'den çok daha çabuk bir şekilde Hindistan ve Yakın Doğu ile bağlantı kurabilirdi. Oysa Cebelitarık'ı ve Süveyş Kanalı'nı elinde bulunduran İngiltere Atlas ve Hint Okyanusu ulaşım tekelini kimseye kaptırmak istemiyordu. Muhalefetinin temelini Basra çıkışını Almanya'ya kaptırmamak oluşturuyordu. Dolayısıyla anlaşmazlıkların düğümlendiği nokta doğal olarak Kuveyt oldu. Böylece uluslararası bir sorun haline gelen Berlin-Bağdat Demiryolu bu özelliğini Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürdürdü. Savaştan önce bir uzlaşmaya varıldıysa da savaş nedeniyle bunun bir anlamı olmadı. Ancak demiryolu, yıllardır varolan çelişkileri tırmandırarak savaşın çıkmasına katkıda bulunmuştu.
Sonuç olarak Abdülhamit dönemi Türk dış politikası Fransa-İngiltere ve Rusya üzerinden yürütülen geleneksel denge politikasının devamının imkansızlaşması nedeniyle girdiği bir arayışı ifade etmektedir. Bu süreç içerisinde Almanya gittikçe İngiltere'nin yerini almış ve Osmanlı ile başta yalnızca askeri alanda, sonraları ise ekonomik ve politik alanlarda kurduğu yakın ilişkiler içerisinde iki ülke Birinci Dünya Savaşı'na beraber girmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu için Almanya bir zorunluluk olarak belirmiştir. Öyle ki İngiliz sempatizanı olarak bilinen Jöntürkler bile bu siyaseti devam ettirmek zorunda kalmış ve Almanya ile yakın ilişkiler kurmuşlardır.